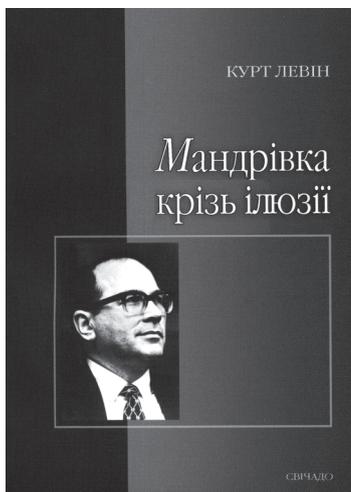

РЕЦЕНЗІЇ

МИКОЛА АНДРІЙЧУК

СПОГАДИ ЯК ЮРИДИЧНИЙ
ДОКУМЕНТ

Левін К. Мандрівка крізь ілюзії /
Пер. з англ. – Львів: Свічадо,
2007. – 478 с.
ISBN 978-966-395-133-1

До українського читача ця книжка йшла досить довго. Вона вийшла 1994 року як видання, призначене для читача англомовного світу¹.

Цікава її видавнича історія. Уперше спогади автора, молодого хлопця зі Львова, з'явилися івритом у Тель-Авіві 1947 року під назвою «Я прибув із Ля-Спеції». Курт Левін записав свої враження і переживання рідною йому польською мовою у таборах переміщених осіб в Італії. Вже в Ізраїлі їх переклали івритом і видали. Це був час відчайдушної боротьби за існування молодого держави. Через 60 років, у 2006 році, оригінальний польський текст було видано у Варшаві².

Назва «Мандрівка крізь ілюзії» фактично мало що говорить українському пересічному читачеві. Тому добре, що видавці подбали про інформаційну складову українського перекладу. Це і коротка, але вичерпна інформація про автора на задній сторонці та в анотації, й кваліфікована вступна стаття Жанни Ковби та Мирослава Мариновича «Спогади вдячності і пошани», і примітки наукових редакторів.

¹ *Lewin K.I. A Journey Through Illussions.* – Santa Barbara: Fithian Press, 1994. – 461 p.

² *Lewin Kurt I. Przeżyłem Saga Świętego Jura* spisana w roku 1946. – Warszawa: Fundacja Zeszytów Literackich. – 192 s.

Українське видання готували Центр досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства Національного університету «Києво-Могилянська академія», Київський інститут юдаїки, Інститут релігії та суспільства Українського Католицького університету.

Хронологічно праця охоплює період від міжвоєнних років до другої половини ХХ ст. Географічно описувані події відбуваються в Західній Україні, Польщі, Італії, Ізраїлі, США та Японії. Проблеми, що порушено в книзі, – це Голокост, участь Української Греко-Католицької церкви на чолі з митрополитом Андреем Шептицьким у справі порятунку євреїв, процес беатифікації Шептицького, доля самого автора та інших свідків Голокосту.

Автор спогадів – Курт Левін, колишній солдат Першої армії Війська Польського, під час перебування в Ізраїлі полковник Генерального штабу ізраїльської армії, а після переїзду до США успішний економіст та фінансист, якого, як і деяких інших євреїв в роки Другої світової війни, врятували українські монахи-студити. Він був старшим сином відомого львівського рабина Єзекиїля Левіна, розстріляного нацистами в перші тижні окупації Львова. Теплі почуття до ченців-студитів (перш за все таких відомих ієрархів Української Греко-Католицької церкви, як брати Шептицькі) автор проніс крізь усе своє життя. Курт Левін – один із тих євреїв, які у роки гонінь на Греко-Католицьку церкву не лише реально допомагали своїм рятівникам – священикам і монахам, а й виступили проти масованої радянської та польської антиуніатської пропаганди.

Праця складається із дванадцяти розділів, вступів до україномовного та англomовного видань та епілогу. Вже самі назви розділів книги позначають віхи життєвого шляху автора: «Початок мандрівки», «Монаша спільнота св. Теодора Студита», «Полковник Торуньчик», «Ля-Спеція», «Підпільна старшинська школа Хагани», «Моше Даян», «Святий», «Три долі», «Відкриття Америки», «Війни на Волл-стріт», «Відкриття Японії», «Становлення економічної супердержави». Усі розділи цікаві, динаміка і популярність авторського стилю захоплює. Увагу рецензента зосереджено переважно на тих розділах, що стосуються українсько-єврейських відносин.

За жанром цей твір видавці визначили як високоякісне поєднання мемуаристики, есеїстики та художньої літератури. В основному погодившись із видавцями, все ж слід уточнити, що, на нашу думку, «Мандрівка крізь ілюзії» є поєднанням мемуаристики, есеїстики та публіцистики. Автор робить численні історичні екскурси, публіцистичні відступи та коментарі. Звичайно, цей твір, як і будь-які праці мемуарного жанру, несе на собі значний відбиток суб'єктивних нашарувань. Адже події, про які йдеться в книзі, описані з висоти часу, коли була змога погля-

нути на них під іншим кутом зору. Саме тому «Мандрівка крізь ілюзії» є цінним джерелом історичної пам'яті про розвиток міжнаціональних відносин у довоєнній та повоєнній Польщі, в західноукраїнських землях, повоєнній Європі, про історію творення держави Ізраїль і, безумовно, українсько-єврейських взаємин. Центральна тема твору – трагедія Голокосту в Східній Галичині та дії в цій ситуації українського греко-католицького духовенства. До цієї теми автор, більшою чи меншою мірою, звертається у всіх своїх есеях.

Очима єврейського хлопчика з інтелігентної сім'ї автор вдивляється в роки життя, проведені у довоєнній Польщі, з їх вражаючим глибоким передчуттям небезпеки на тлі щасливого повсякдення. Цікаві побутові деталі, стосунки між представниками різних єврейських релігійних напрямів. Увагу автора привертають також антисемітські прояви, що траплялися в тогочасній Польщі.

Саме з міжвоєнним періодом автор мемуарів пов'язує своє перше знайомство з митрополитом Шептицьким. Батько Курта – львівський рабин Єзекиїль Левін – дізнавшись із преси, що польське духовенство проігнорувало ювілей Митрополита Андрея, завітав разом із делегацією визначних діячів єврейської громади до резиденції глави УГКЦ у соборі Св. Юра, щоб привітати ювіляра. Це був вияв не лише поваги до Шептицького, а й протест проти утисків греко-католиків та євреїв. На думку К. Левіна, з 1935 року почалася дружба двох релігійних діячів: рабина і греко-католицького митрополита. Автор тепло згадує й час, який він, будучи ще дитиною та підлітком, провів серед українських селян у селі Потоки, в маєтку свого родича.

Автор подає своє бачення поведінки населення Східної Галичини в часи радянської, а пізніше й німецької окупації. Досить яскраво висвітлено життя галичан після переходу західноукраїнських земель у вересні 1939 року під контроль Радянського Союзу, реалістично змальовано атмосферу страху й очікування арештів, що запанувала в Галичині після встановлення сталінського режиму.

Найболючіші спогади Левіна – про роки німецької окупації. Він пройшов крізь жахи гетто, втратив рідних і близьких. На цьому тлі страху, жалю, горя змальовано ставлення до єврейської трагедії українського та польського населення.

Виключно позитивно зображує Курт Левін українських монахів-студитів. Майже ідилічними постають митрополит Андрей та його брат ігумен Климентій Шептицький. Це й не дивно. Курт Левін, як і його брат Натан та багато інших євреїв, врятувався завдяки особистій допомозі Шептицького та його брата ігумена Климентія. В середовищі монахів-студитів Курт провів два роки німецької окупації, вивчив українську мову, звичаї. Ризикуючи життям, ченці переховували євреїв у

своїх монастирях. Живучи серед студитів, Левін не тільки досконало вивчив їх суворий побут, але й перейнявся найкращими почуттями до цієї спільноти і проніс ці почуття через роки. Андрей та Климентій Шептицькі багато в чому сформували світогляд Курта Левіна.

Пересічні українці («український натовп», «українська поліція») постають переважно в негативному світлі. Після захоплення німецькими військами Львова українці виступають ледь не головними винуватцями єврейських погромів та вбивств. Не виключаючи участі представників українського населення в єврейських погромах і не виправдовуючи їх, слід зазначити, що все ж у погромах перших тижнів окупації брали участь і представники польського населення (у тоді ще переважно польському та єврейському за етнічним складом Львові).

Зрозуміло, що в оцінці єврейських погромів відчувається вплив певних радянських стереотипів. Можливо, на позицію автора вплинули пропагандистські міфи, сформовані у повоєнні роки, згідно з якими ледь не всіх українців звинувачувано в масовій співпраці з німцями.

Не одна сторінка «Мандрівки крізь ілюзії» викликатиме суперечливі почуття не тільки українських, а й ізраїльських читачів. Це й зрозуміло, адже автор висвітлює події, очевидцем яких він був, не з кон'юнктурних позицій, а виходячи зі своїх світоглядних засад та переконань, які не завжди співпадають зі світоглядом як українців, так і євреїв. Так, попри певною мірою негативне ставлення до митрополита Андрея та УГКЦ, яким в окремих єврейських колах закидають співпрацю з німецькою окупаційною адміністрацією, К. Левін завжди позитивно висловлюється про свого рятівника. Він взяв щонайактивнішу участь у процесі беатифікації Шептицького у Римі, доклав чимало зусиль для відстоювання чесного імені митрополита в похмурі роки холодної війни.

Важко погодитися з характеристиками та оцінками Левінінм діячів УГКЦ у повоєнній Європі та Америці. Зокрема, це стосується багаторічного в'язня гулагівських таборів митрополита Йосифа Сліпого, єпископа Івана Бучка.

Вражає сміливість і принциповість автора у есеях про події в Ізраїлі, де, зокрема, йдеться про легендарного ізраїльського генерала і учасника першої арабо-ізраїльської війни 1948–1949 років Моше Даяна, світоглядну різницю між корінними євреями Палестини та євреями-репатріантами, особливо тими, котрі пережили Голокост. Автор з боєм пише про некомпетентність керівників армії Ізраїлю, яка спричинила марні людські втрати. Парадокс: репатріанти, які пережили Голокост, через некомпетентність керівництва гинули в боротьбі за власну державу.

Підсумовуючи змістову характеристику книги К. Левіна, слід вказати на її історико-хронологічну документальну складову. Це не лише літопис насиченого подіями життя автора, а й мозаїка історії єврейського на-

роду, подій Голокосту у Львові та на його околицях, внутрішнього життя священства Греко-Католицької церкви, визвольної боротьби за незалежний Ізраїль. Це водночас історія соціально-економічного та фінансового життя Америки і фрагмент становлення і економічного розвитку Японії.

З позицій права – це юридично легітимне свідчення про організовану допомогу проводу Греко-Католицької церкви євреям у роки Другої світової війни.

З позицій етики та моралі книга Левіна – чи не єдине свідчення про дієве втілення релігійних постулатів любові до ближнього, пріоритету загальнолюдських цінностей як відображення Божих заповідей у екстремальних умовах і повсякденному житті. Й звісно ж, це – прояв синівської вдячності і пошани митрополиту Шептицькому.

На високу оцінку заслуговують рівень наукового й літературного редагування тексту, якість перекладу, особливо перших восьми розділів. Однак при цьому можна закинути видавцям недостатнє опрацювання авторських посилань (с. 460–478). По-перше, більша частина з них зайва для українського читача, по-друге, якщо вже їх подано, то чому не виправлені прикрі помилки автора, такі як Козельську в Білорусії (с. 466); «більшість замордованих у “Бригідках” – поляки й євреї» (с. 467) – а українців не було?

Потрібними й цінними є редакторські примітки, але деякі з них явно недоопрацьовані саме з позицій редагування. Наприклад, брат Даміян (с. 70) – «на жаль, особа не вияснена». Чому на жаль і для кого? Якщо вже вживати професійно-церковні терміни «схимомонах», «сромонах», «великосхимник», то чому немає словника або пояснень цих термінів? Для чого після повідомлення в тексті, що отець Петерс – німець (с. 79), у примітці знову ж писати «Й. Петерс – німець за національністю».

Висловлені зауваження не знижують високого видавничого рівня видання, яке, переконаний, стане окрасою галицьких мартирологів періоду Голокосту. Для молодих поколінь «Мандрівка крізь ілюзії» має стати приводом до роздумів, дороговказом, бо ж недарма в епілозі К. Левін написав:

«Компасом, який вів мене всі ці роки, була зустріч з Митрополитом Андреем, графом Шептицьким, його братом Климентієм – двома велетами духу, які своїм прикладом вказали шлях багатьом, здавалося, що наприкінці їхньої життєвої мандрівки працю всього їхнього життя було зруйновано. Та час показав, що посіяні ними зерна дали багатий і гідний врожай» (с. 458).